

Dr. Ivan Lah:

„Ruch“ in „Mladika“.

Burni dogodki l. 1868. so odmevali tudi v mladem literarnem slovan-
skem svetu. Vse to, kar se je godilo v prvi pomladi pred pet-
desetimi leti, ni moglo iti molče mimo mladine, ki je iskala novih poti
zdravega narodnega kulturnega življenja. In tako nam je prineslo to
leto dva almanaha, ki pomenita nastop nove literarne smeri: na Češkem
je bil to „Ruch“, pri nas „Mladika“.

Značilno je, da so bili naši in češki literarno delavni možje pred-
marčne dobe v ožji zvezi nego po l. 1848. Prej vidimo nekako stalno
zvezo, ki se krepí z dopisovanjem in pošiljanjem knjig. Celo naš Prešeren,
ki je bil zelo komoden človek, si stalno dopisuje s Čehi, dasi se ne
strinja povsem z navdušenimi dopisniki. Po l. 1848. prevzamejo časo-
pisi ono delo, ki se je prej vršilo v korespondenci. Zato najdemo poslej
več zvez med politiki, nego med literati. Vkljub temu imamo nekaj paralel-
nih pojavov, ki nam dokazujejo, kako se je vzporedno razvijal napredek
na severu in na jugu, dasi se je tam vršil v večjem obsegu, z večjimi
silami in zato tudi hitreje, nego pri nas. Zanimivo je na pr., da spadata
Prešernov „Krst“ in Máchov „Máj“ v isto leto (1836) in dvajset let
pozneje nastopita na severu in na jugu dve generaciji, ki se pri-
znavata k tema dvema pesnikoma. Kakor Prešeren pri nas, tako Mácha
na Češkem ni bil priznan: bil je romantik-byronist. Zato ga ni sprejela
rodoljubna slovanska javnost, ki je smatrala narodnost, slovanstvo,
rodoljubje i. t. d. za bistven del poezije. Tekom dvajsetih let, ko je boj
za narodnost, slovanstvo in rodoljubje prešel na čisto politično polje,
je mladina čutila, da je svet poezije drugje, nego v političnih geslih,
in je stopila na pot čiste umetnosti. To smer je zastopal pri nas
„Glasnik“ (1858) in istega leta je izšel v Pragi almanah „Máj“, ki
je zbral okoli sebe mlade pesnike in pisatelje, častilce Máchove, bojev-
nike novih višjih svetov. Ta novoromantična šola je trajala deset let.
Pri nas ji stopata kot glasníka v ospredju pesnik Simon Jenko in
Fran Levstik, na Češkem pa Vitezslav Halek in Jan Neruda.
Rekel sem, da med temi novoromantiki ni bilo več one pismene zveze,
ki se je gojila med slovanskimi romantiki tridesetih let. Razmere so
se izpremenile. Iluzije o popolni kulturni in jezikovni skupnosti so

propadle — skupna pot je bila mogoča edino na političnem polju in še tam je bila težavna. Zato sta hodili obe literarni generaciji samostojno in vendar imata mnogo podobnega: saj sta imeli obe isti cilj. Halek in Jenko sta si precej podobna, oba sta Heinejeva učenca, Jenkovi „Obrazi“ in Halkove slike „Iz prirode“ imajo precej enakega. Istotako je zanimiva sorodnost dveh glavnih bojnikov te generacije: Levstika in Nerude. Halek in Jenko sta se rodila istega leta (1835). Jenko je umrl 1869, Halek 1874. Levstik je bil tri leta starejši od Nerude (Levstik rojen leta 1831., Neruda rojen leta 1834.), doseгла sta skoraj oba isto starost (Levstik umrl leta 1887, Neruda leta 1891). Halek je nastopil (poleg Mája) leta 1858. s svojimi „Večernimi pesmimi“ in je zmagal takoj; bil je slaven na mah in je stal takoj v ospredju nove generacije, Jenkove „Pesmi“ so izšle leta 1865. in so imele popoln uspeh.

Zato pa sta hodila oba bojnika, ki sta se pojavila v tej romantični, lahkotno zaljubljeni, veselo prepevajoči mladi generaciji, bolj trnjevo pot. Oba sta bila robata, trda, samosvoja: pojmovala sta življenje resnejše, nego drugi in podvzela sta težko nalogo: boj za resnico v življenju, v javnosti in umetnosti. Zato je Neruda naletel na hud odpor, ko je l. 1857. nastopil s svojo prvo zbirko „Cvetje s pokopališča“ (Hřbitovní kvítí). Kak vihar so vzbudile Levstikove „Pesmi“, ki so izšle 1854, je znano. Zato Levstik in Neruda celo desetletje (1858—1868) stojita v ozadju pesniške generacije in čakata, da se napojejo mladi škrjančki sladke pesmi ljubezni — njiju čas namreč še ni bil prišel.

Leto 1868. je udarilo s kruto pestjo v vse romantične sanje: tako je udarilo, da je mladim pevcem zastal glas v grlu. Peli so celo desetletje o ljubezni in prirodi, o rožicah in ptičkah, o srca bolečinah in tihih radostih o starih gradovih in bivši slavi: sedaj pa je naenkrat zagrmelo po vseh slovaških deželah: izdani smo, prodani smo. Ta klic je segel tudi v pesniški slovanski gozd. Začelo se je mogočno gibanje narodov v borbi za obstanek: po Pragi so se valile mase v demonstracijah, mačje podoknice so bile na dnevnem redu, narod se je zbiral na taborih, polagal se je temeljni kamen „Nar. divadlu“, začelo se je preganjanje časopisja in društev, poslanci so podali prvo deklaracijo: ves narod je zahteval stare zgodovinske pravice, vse je stalo kot en mož, pripravljeno na boj do skrajnosti. Istotako je završalo na Slovenskem: poslanci so glasovali za dualizem, razširila se je vest, da so se prodali, naenkrat smo sploh videli, da nimamo nikakega narodnega programa: V ta grozni polom je posegla mladina s krepkimi silami: aprila meseca je izšel „Slov. Narod“, začeli so se tabori, pred očmi naroda vstaja jasen cilj: zedinjena Slovenija, mladina v Gradcu in na Dunaju zahteva jasnosti, med počitnicami se vrši prvi

dijaški shod v Ljubljani, oživljajo se društva. Vsepovsod raste eno samo spoznanje: v preteklosti smo delali napake — treba je začeti vse iznova, na trdni podlagi, z jasnimi nameni. Proč z lažjo, v boj za resnico. Kar je trhlega in slabega, propadi, da more rasti novo mlado življenje!

To so bila splošna gesla javnosti. Kako je to vplivalo na literaturo?

Neruda je to leto zbral nekaj pesmi iz svoje prve zbirke in nekaj drugih, ki so nastale tekom desetletja in je izdal svojo „Knjigo verzov“. A med tem je vzrastle že cel zarod novih mladih sil, ki so hotele izpregovoriti v odločilni čas. Njim na čelu sta stala dva mlada pesnika J. V. Sládek in Svatopluk Čech. Oba sta bila še mlada: Sládek je bil star 23 let (r. 1845) in Čech 22 let (r. 1846). Za Sladkom in Čechom je stalo nekaj drugih nadarjenih in bojevitih glav: L. Quis, Čermak, Červinka, Goll, Krajnik, Miřiovsky. Ta družba je izdala almanah „Ruch“ v spomin slavnosti „Nar. divadla“. „Ruch“ pomeni toliko kot „šum“ na pr. slavnosten šum po ulicah, gibanje, vrvenje. In ta almanah pomeni mejnik med staro romantično in novo narodno šolo.

Kaj pa pri nas? Razmere v literaturi so bile dozorele za nov čas. Boj, ki je trajal med starimi in mladimi od l. 1848, se je bližal koncu. L. 1867. je izdal Koseski svojega „Mazepo“, ki je kot priloga „Novicam“ poletel med narod. Spremljala ga je bombastična hvala stare šole. Toda tu je nastopil Stritar s svojo znano kritiko in s svojim prevodom. Zmagal je na vsi črti — toda v boju so propadla tla, na katerih se je borila vsa mlada generacija od l. 1858 — „Slov. Glasnik“ je prenehal izhajati. Tako so bili mladi brez glasila in to ob času, ko je vsepovsod prekipevalo novo, mlado navdušenje. Janežič, ki je bil po svoji naravi tih, miroljuben človek in se je vedno bal prehudih literarnih sporov, je hotel list prepustiti Stritarju, — a Stritar je bil na Dunaju in ni bil še pripravljen. Zato so mladi sklenili izdati „Mladiko“. „Mladika“ je bila „znanivka nove dobe“ (Grafenauer). Vsa preteklost je ležala za nami. Pomladanski vihar je strl zastarele zimske okove in iz starega debla je pognala mlada krepka „mladika“, ki je obetala novo pomlad. Seveda se je poznalo, iz katerega drevesa je zrastle. Stala je še pod vplivom dobe, a v nji se kaže mlada sila, odločnost, volja do zmage. Tudi družba okrog „Mladike“ je bila mlada. Najstarejši je bil Levstik, ki pa je bil po sreči in duši mlad fant; bilo mu je 37 let. Stritar je bil nekaj let mlajši, Jurčiču je bilo šele 24 let. To so bili trije glavni stebri novega pokoljenja, „Mladika“ je bila njih program. Levstik, ki je že dolgo čakal, kje bi povedal nekaj resnice onim gospodom, ki so si v Ljubljani prisvajali vrhovno oblast nad vsem slovenskim narodom, je priobčil v „Mladiki“ par političnih sonetov, ki nas živo spominjajo na zadnje domače boje pred l. 1868.

Izdajstvo, samoljubje in mehkota,
 trepet, plemen razdor, neskrb, slepota,
 lastnost, s katero opicam smo v rodi,
 do vsega gnus, kar s tujstva k nam ne hodi,
 to šiba naša je, ta nas storila
 v nesrečno ljudstvo je — ne tuja sila.

Zdi se, kakor da je te besede napisal nekdo predvčerajšnjim. Poleg teh sonetov ima v „Mladiki“ Levstik večjo zbirko pesmi iz svojih zadnjih let. Urednik Stritar je podal v „Rosani“ povest v lepem narodnem jeziku, Jurčičev „Sosedov sin“ pa nam kaže najlepši realistično pisani kmečki roman.

Češka generacija l. 1868. je govorila nekoliko drugače nego naša. Tam so bile drugačne razmere. Kar se tiče politike, so bila sičerska mnenja različna — toda po katastrofi l. 1867., ko je zavladal dualizem, je zabučal v vseh čeških srcih vihar, ki se je zbiral v en sam mogočen klic na boj za češko staro slavo, za češko samostojnost. Mi te slave in samostojnosti nismo imeli, zato smo vzeli za svoj cilj to, kar so nam zapustili bojevniki l. 1848.: zedinjeno Slovenijo. Toda v sredini te Slovenije so še vedno sedeli isti ljudje, kakor l. 1848.; bili so samo za 20 let starejši in zato toliko bolj miroljubni. Proti njim se je moral zbojevati boj na vsej črti — zato razumemo Levstikove besede ... Na Češkem pa je bilo že vse jasno, zato se mladi pesniki stavijo pred kip Matere-Domovine in govore mogočne besede. „Mladika“ je imela prispevke v pesmih in prozi, „Ruch“ prinaša same pesmi.

Na čelu zbirke stoji veličastna pesem J. Sladka pod naslovom: „Tebi.“ t. j. domovini. Ta pesem daje vsemu almanahu svoj značaj.

Pesnik stoji pred ponižano domovino in poje:

Tebi, ki bledih lic, z verigami krog vrata
 sedi na tronu, v prah poraženem,
 in lovor strgan ti na čelu blaženem
 pokriva s senco diadem iz zlata,
 kot davni sen o rajju skaženem,
 ki vzdih iz prs se v smeh ti izpreminja
 z bolestitih ust, da, kdor je tebi zvest,
 poginil bi, ko ne bi iskal cest,
 kjer maščevanje tma bodočnosti zagrinja.
 Tebi, ki grudi plašč raztrgan ti zakriva,
 in v njem srce, prebodeno od ran,
 bolj nego plašč na Tebi razdrapan,
 in še sovražnikom je tarča živa.
 Tebi, ki v enem veku pretrpela
 si več, kot tisočletja narod marsikateri!

Katerega iz njih je sila smela
poleta enega v veliki svoji veri
vrgla v prokletstvo in sramoto za stoletja cela?

„En sam solnčni dan“ — pravi pesnik dalje — „in potem neskončna tma brez zvezd, ena slast — trpljenje brez konca, en sam polet — od takrat samo umiranje, ena sama zmaga — in po nji večno robstvo! . . . Smo narod beračev! Ne moremo ti dati drugega nego pesem . . .“

To je Sladkova himna mladine te dobe.

Za Sladkovo uvodno pesmijo sledi Jana Bušila pesem „Resurgite,“ ki tudi govori o vstajenju. Na to slede pesmi Svatopluka Čecha, med njimi ena njegovih najlepših husitskih pesmi: „Husita na Baltu“. Tu je mladi Svatopluk Čech pokazal, da se v njem skriva bodoči pevec Adàmítov, Žižke Rohača s Siona in drugih velikih taborskih postav. S krepko dikcijo, z mogočno donečimi verzi, z neupogljivo staročesko odločnostjo je podal v pesmi pohod husitov na Balt, kjer hoče biti pokopan stari husit, da bo poslušal šumenje valov, ki bodo govorili o stari češki slavi.

Kot boj valov, kot hrum in šum viharja
~~grom vóz husitskih~~ v trdo zemljo vdarja,
v njih lica so vojakov zagorela
in žen odkrita čista prsa bela,
sred njih je kelih, v zlatu se leskeči,
duhovnik bled z njim dviga roke svoje,
drvé skoz svet, kakor vihar grmeči,
orožje žvenketa in boben poje.

Njih vodja starec je: Lasje so beli
a ogenj sije iz očij mu smeli.
Kot sveti hram, ki čas preti ga streti,
in večna luč iz njega oken sveti.
Na čelu v blesku rob čelade sije,
oklep na prsih v jasni žar se sklada,
po plečih se v viharju jezdem vije
kot prapor mu sneženobela brada.

Že Balta divji jim šume valovi,
uporno v njih odmevajo bregovi,
junaki pno na skalne se višine
kot morski orli gledajo v daljine.
Ponosno dvigajo možem se glave
in radost ženam iz očij se sveti,
budi spomin se v srcih davne slave,
solz starcem možno ni v očeh zatreti.

In vodja govori: Telo se loči
od duše, kot junak, ko čas napoči.
Tu grob je slaven naš: ta siva stena,
ki v davnih bojih bila je zgubljena,
je zopet naša, pridobljena v zmagi. —
Tu pokopljite me! Kij v mrtvi dlani
in šlem, ki v njem sem bil se pred sovragi,
naj las moj sivi pred vetrovi brani.

To je bila nova pesem stare husitske slave.

Za Čechovimi pesmimi slede pesmi V. Černega, ki vprašuje: Kam
skrijemo naj sramoto svojo?

Kam skrijemo naj to sramoto?
Že v licih ni krvi, da bi zardela,
ni v prsih besedi, ki bi jo odele,
kam skrijemo sramoto svojo naj?

In na koncu govori: „Poslušaj pesem sužnja, ~~to je pesem sužnja~~ . . .“
Ali je čudno, da je Sv. Čech pozneje izdal zbirko „Pesmi sužnja“, ki
so mu priborile ime najbolj narodnega češkega pesnika.

Podobne misli najdemo v pesmih Miřiovskega. V pesmi „Odprite
vrata“ pravi:

Razgrni, zemlja, iz železa dveri,
zagori, plamen plamenic stoteri,
zagrmi, grom, zažari, blisk, se v zarji,
ljubezni žrtev, vzpni se na oltarji.

— — —
Raztrgaj, človek, suženjske okove,
posledni vzdih naj žalosti odplove
o vstani, človek, solnce tvoje vstaja . . .

— — —
Čuj, pesem svobode šumi v daljavi,
ta pesem svobode ti jasno luč obeta,
z njo veliki se bliža praznik sveta . . .

Enake odmeve najdemo v drugi pesmi:

Po koncu glavo, narod moj, spreglej,
izbriši žalost s temnega si čela,
in v njive seme novih nad nasej,
da v njih se bo vsa zemlja razžarela.

V pesmi „Spomnite se padlih junakov“ kliče Sladek v spomin
stare bojevnike, ki so padli v boju za češko svobodo. Poleg teh pesmi
ima Sladek one lepe drobne pesmi iz narodnih motivov, ki so pozneje
napravile iz Sladka pravega selskega pesnika.

Na koncu zbirke ima Zitomir Vrba par pesmi, ki so značilne za dobo. V pesmi „Hej, pozor, bojazljivci“ dobro opozarja na politično mišljenje:

Hej, pozor, bojazljivi vi,
mi plešemo zdaj kolo,
prej stali dolgo smo sami,
zdaj zaigramo solo.

Poskočno nam udarite,
vi muzikanti stari,
z denarjem svojim plačamo,
da kri se nam razjari.

Igrali nam ste žalostne,
njim ste „svobodno“ dali,
tu groš za našo je radost,
da zapojo cimbali.

Le divje zaigrajte nam,
kot tron se ruši v noči,
mi hočemo veselja zdaj,
naj zadnja struna počí.

Ej, pozor, bojazljivci vi,
mi plešemo zdaj kolo,
če z nami vas ne veseli,
zoplešemo si solo.

Zbirka se konča z Vrbovo pesnijo „Effeta“, ki govori narodu:

Predolgo nosil si gorje
in sklanjal tiho glavo,
da smel služiti si doma,
se ti je zdelo — pravo!

Ej, effeta, odpri oči
iz srca robstvo iztrebi,
saj služil drugim si dovolj —
zdaj služi enkrat — sebi.

Tako je govorila češka mlada generacija l. 1868. Seveda je bil to le mal ozek krog vseh onih, ki so čutili v tej dobi isto. Zato je mlada generacija takoj obvladala polje. Drugo leto „Ruch“ ni izšel. Njegov urednik Sládek je odšel v Ameriko, od koder se je vrnil čez nekaj let; dal je pozneje češki literaturi najlepše prevode Shakespearjevih dram in nekaj zvezkov pesmi, ki so izrastle na priprostih narodnih tleh. Zato je l. 1869. izšel: „Almanah češkega študent-

stva“, ki je predstavil češki javnosti zopet nekaj novih mladih imen. L. 1870. je izšel zopet „Ruch“ in leto na to so izšle „Anemonke, pesmi omladine iz južne Češke“. Vsi ti almanahi pomenjajo samo prehod od ozke romantične dobe na široko splošno narodno in svetovne polje. Pri nas je izšla „Mladika“ 1868. in 1869. Bila je prehod k „Dunajskemu Zvonu“ l. 1870. Stritarjev „Zvon“ je imel zbrati okoli sebe vse slovenske mlade literarne sile. Toda „Zvon“, ki je zazvonil na Dunaju, ni našel v domovini pravega odmeva — zato je s prvim letnikom prenehal. To je bila velika škoda za razvoj mlade generacije. Čehi so imeli v tem času tri večje revije: „Lumír“, „Květi“ (Cvetje) „Osvěta“ (Prosveta). V teh treh listih se je v sedemdesetih letih začela razvijati češka literatura z nenavadnim razmahom. L. 1874. sta se pojavila v literarnem svetu dva nova velika talenta: Julius Zeyer in Jaroslav Vrchlický. Prvi je prišel iz bogate rodbine v Vodnjanih in je videl med tem že Evropo (roj. 1841), poznal je svetovno slovstvo in se je vestno pripravljaj na dela, ki ostanejo za vselej biseri svetovne in češke literature; drugi je bil sin priprostege češkega trgovca, bil je še mlad (roj. 1853), toda njegov talent se je mahoma povzpел nad vse sodobnike. Njegova plodovitost je bila čudovita, njegove knjige so se množile leto za letom in ustvaril je takorekoč sam celo literaturo, saj je napisal nad 100 knjig in v tem oziru nima v svetovni literaturi primere. V novi generaciji sta se kmalu pojavili dve smeri: ena narodna, nacionalistična, druga svetovna, kozmopolitična. Glasniki skrajne češke nacionalne smeri, ki so bili tudi v drugih vprašanjih ozkosrčni in skoraj konservativni, so se zbrali okoli „Osvete“, ki jo je urejal Vlček. Glavna pesnica tega kroga je bila Eliška Krasnohorska. Med obema taboroma je prišlo do ostrega boja. Čehi so hoteli biti narod s svetovno kulturo, zato so hoteli presaditi na svoja tla vse, kar ima svet lepega in velikega in ustvarjati so hoteli svoja dela v svetovnem duhu. To je tako, da bo svet govoril o njih. Poezija ne pozna narodnih mej. Umetnost črpa svoje sile iz naroda, a ustvarjati mora za svet. Iz tega razumemo, zakaj je Vrchlický hitel prevajati največja svetovna dela, zakaj je Zeyer podal v svojih pesmih in novelah najlepše snovi svetovne literature. Nemška šola ni imela več učencev; Francozi, Angleži, Rusi postajajo vzori novih Čehov. Velikanska je ta doba po svojem delu in poletu. Tekom 20 let (1870—1890) so ustvarili Čehi one zaklade svoje literature, ki bodo za vselej ostali temelj nadaljnega razvoja.

Mi se nismo zavedali te važnosti. Tudi pri nas sta bili v teh letih dve struji, ki sta obe izšli iz prejšnje romantične šole: narodna in kozmopolitična. To bi ne bilo nič napačnega, ko bi se ne bila gesla skoraj na obeh straneh napačno pojmovala. Tako je „Zvon“ prestal in naši mladi pisatelji so si s težavo našli — založnikov. Med tem so

tudi nam rastle mladi talenti, ki so prinesli v generacijo „Mladike“, novih sil. Kersnik se je že oglašal, dalje Simon Gregorčič, Aškerc. Kljub vsem oviram je rastle naša literatura. Vsakdanji boj, politika, nedostatek, vse to je uničevalo naše delavce na literarnem polju. Toda leta 1876. so se zopet zbrali okoli „Zvona“ in so skušali predramiti vest domovine. Popolno zmago so dosegli šele leta 1881., ko je zapel v Ljubljani „Ljubljanski Zvon“. Med tem je opešala ena najboljših sil, ki jih je obetala „Mladika“ — Jos. Jurčič. Vkljub vsemu je ta generacija tekom 20 let (1870—1890) tudi nam ustvarila našo književnost; to nam pričajo zbrani spisi: Levstika, Stritarja, Jurčiča, Kersnika, Trdine, Tavčarja i. t. d.

Literarna generacija leta 1868. je stala pri nas in na Češkem pod vplivom političnih dogodkov. Napram prejšnji romantični šoli se razlikuje v tem, da prehaja z ozkih domačih narodnih mej na svetovno polje, da zapušča svet iluzij in fantazij in se bliža pravemu realnemu svetu. Zato imamo v tej dobi začetek češkega in slovenskega realizma, ki je prehajal potem v dve svoji skrajnosti: v skrajno narodno nacionalno smer in v naturalizem.

Okoli leta 1890. se začena nov prehod. Leta 1889. je na Češkem že nastopil Machar s svojo skepso — zbirala se je nova generacija — moderna. Pri nas označuje njen nastop leto 1898., ko so izšle „Vinjete“ in „Čaša opojnosti“.

Slavnost „Nar. divadla“ v Pragi leta 1868. je bila le en izraz splošnega vrvenja te dobe, kakor je bil Slov. kongres v Pragi leta 1848. le en znak tedanjega strémljenja med slovanskimi narodi. Mladina je razumela svojo dolžnost — zato je šla na delo. Oba almanaha, ki sta izšla leta 1868. nam dokazujeta naš vzporedni razvoj. Zato se mi je zdelo potrebno v tem času opomniti na ta literarni jubilej, ki nas spominja na razmah našega novega kulturnega življenja.

